

Aralarko San Migel Donostiara dator

Asier Barandiaran
Fernando Txueka
Miguel Angel Zubiria

Aralarko San Migelen irudiak lehen aldiz bisitatuko du Donostia, heldu den urriaren 10ean. Une historikoa izango da, San Migelek mendeetan zehar Gipuzkoarekin harreman estua izan badu ere, orain arte ez baita inoiz lurraldeko hiriburura iritsi.

San Migel santutegiak eta bertako Kofradiak egindako gonbidapenari baiezkoa eman zion Donostiako Elizbarrutiak, eta elkarrekin antolatu dute bisita. Artzain Onaren katedralean egingo zaio harrera, eta haren inguruan antolatutako jarduerak aukera emango dute Aralarko San Migelen eta Gipuzkoaren arteko aspaldiko lotura gogora ekartzeko. Izan ere, urriaren 10eko hitzorduak esanahi erlijiosoa ez ezik, balio historiko eta kultural berezia ere badu.

Lotura horren lekuko dira, besteak beste, XVII. mendetik gutxienez dokumentatuta dauden Goierrirako bisitak, Ataun, Lazkao eta Ordizia aldera, lurrak eta bertako biztanleak bedeinkatzeko. XX. mendearen erdialdetik, gainera, beste hitzordu esanguratsu batek lotzen ditu Aralarko San Migel eta Gipuzkoa: abuztuko bigarren igandean Igaratzako Andra Mari ermitara egiten den urteroko bisitak. 1947tik, hain zuzen ere, Alberto Begiristain Lazkaoko beneditarrak, Inozentzio Aierbe santutegiko kaperauak eta Tolosako *Aralarko Adiskideak* taldeak bultzatuta, San Migelen irudia urtero eramaten da bertara.

Aralarko mendilerroaren bihotzean eta Gipuzkoako lurretan egiten den hitzordu horretan, San Migelen inguruan elkartzen dira artzainak, mendizaleak eta jarraitzaileak, eta Igaratzak, horrela, mendeetako lotura zaharrari gaur arte eutsi dio. Horregatik, urriaren 10eko bisita berria bada ere, haren atzean historia luzea dago. Aralarko San Migelen irudia lehen aldiz etorriko da Donostiara; Gipuzkoara, ordea, berriro itzuliko da.

Aralar: Nafarroa eta Gipuzkoa lotzen dituen eremua

Aralar, berez, Gipuzkoak eta Nafarroak partekatzen duten eremua da. Mendilerroaren ipar-mendebaldeko isurialdea Gipuzkoako Goierri eta Tolosaldera zabaltzen da; hego-ekialdekoa, berriz, Nafarroako Araitx, Larraun eta Sakana aldera. Muga administratiboek bi lurralde bereizten badituzte ere, mendiak berak lotu egin ditu historian zehar: alde bateko zein besteko artzainek antzinatek larreak partekatu dituzte, eta artzaintza, bideak, azokak, erromesaldiak eta bestelako harremanak etengabe gurutzatu dira Aralarren.

Dena dela, Aralar ez da eremu geografiko hutsa. Historiaurretik gizakiaren presentziaren aztarnak gordetzen ditu, trikuharri eta bestelako monumentu megalitikoek erakusten duten bezala; artzaintzak, berriz, mendilerroaren paisaia eta bizimodua moldatu ditu mendeetan. Jose Migel Barandiaranek Aralarko historiaurreko aztarnak ikertzeaz gain, mendilerroari lotutako kondairak eta ahozko tradizioak ere bildu zituen, hala nola jentilen eta herensugearen ingurukoak. Horien guztien gainean, Aralarrek esanahi sinboliko eta espiritual berezia hartu du euskal iruditeria kolektiboan.

Jose Maria Jimeno Juriok ederki laburbildu zuen Aralarren izaera hori 1970ean: artzainen, mendizaleen, historiaurrelarien eta etnologoen Aralarrez hitz egin ondoren, mendilerroaren bihotzean San Migelen santutegia kokatu zuen, Nafarroako eta Gipuzkoako erromesaldien elkargune eta herri fededunaren ardatz gisa.

Izan ere, Aralarko San Migelen inguruan ere bi lurraldeen arteko lotura bera aurkitzen dugu. Nafarroako zein Gipuzkoako erromes eta herritarrak joan dira mendeetan santutegira. Horregatik, San Migel ez da Gipuzkoarentzat kanpotik datorren atxikimendua: Aralar bezala, bi lurraldeen historia, espiritualitatea eta memoria partekatuan txertatua dago.

Aralarko San Migelek badu berezitasun bat, izan ere, mendeetan zehar Nafarroako eta Gipuzkoako herritar eta erromesak igo dira Aralarko santutegira, baina joan-etorri hori ez da norabide bakarrekoa izan: herria San Migel goiaingeruarengana hurbildu den bezala, bera ere herriarengana hurbildu izan da. Santutegitik jaitsi eta herriz herri eraman izan da haren irudia, pertsonak, etxeak, lurak eta abereak bedeinkatzeko.

Horregatik, San Migel ez da santutegian geldirik dagoen irudi hutsa: goiaingeru ibiltaria ere bada. XIX. mendearen amaierako lekukotasun batek ederki jasotzen du harreman horren sakontasuna. *Revista Euskara* aldizkariak 1878an azaldu zuenez, San Migel Aralarko gailurretik jaisten zenean, herritarrak bidera ateratzen zitzaizkion, eta ez zuten arrotz baten moduan hartzen, lagun eta «itxaropenaren mezulari» gisa baizik.

Mendeetako tradizio horrek gaur arte iraun du, belaunaldiz belaunaldi berritu eta garai bakoitzeko ezaugarrietara egokituz. Bide horretan, beste urrats historiko bat egingo du heldu den urriaren 10ean, San Migelen irudia lehen aldiz Donostiara iristean.

Aralar kantatua

Aralarrek Gipuzkoako bertsolarien iruditerian ere utzi du arrastoa. Lazkao Txiki bertsolariak, esaterako, mendilerroari zion maitasuna bertso-sorta batean adierazi zuen: udaberriko egun bateko Aralar bizia kantatu zuen, artzainak, txoriak eta abereak paisaiaren parte bihurtuz, eta amaieran mendiari besarkada batez agur eginez.

Segundo Kalonge donostiarrak ere Aralar eta San Migel kantatu zituen 1978an, santutegira egindako bisita baten ondoren. Bere bertsoetan paisaiaren miresmena eta goiaingeruarekiko debozioa uztartzen dira. Bertso horiek erakusten dute Aralar ez dela soilik erromesaldien helmuga izan: Gipuzkoako herri-kulturan kantatutako, bizitako eta sentitutako lekua ere bada.

Nikolas Ormaetxea *Orix*e idazle gipuzkoarraren obran ere toki berezia du Aralarrek. *Euskaldunak* poema epikoaren «Letari» atalean, lehortek jotako herriak Aralarrera jotzen du errogatibak egitera. Mendia, horrela, ez da paisaia hutsa: otoitzaren, itxaropenaren eta herri oso baten fede partekatuen gune bihurtzen da.

Orixek beste bertso batean irudi bereziki ederra utzi zigun Aralarko San Migelen izaera ibiltaria adierazteko: «Orrela dabil erririk-erri / Naparro'ko Aingerua». Aingerua herriz herri dabil eta, poetaren hitzetan, toki bakoitzean «berak dakarren zerua» uzten du, gero Aralarrera itzultzeko. Irudi zahar horrek gaurkotasan berezia hartuko du urriaren 10ean, mendeetan herririk herri ibili den San Migel goiaingeruak Donostiaraino luzatuko baitu oraingoan bere bidea.

Gipuzkoatik Aralarra, Aralartik Gipuzkoara

Gipuzkoaren eta Aralarren arteko joan-etorriak iaz izan zuen beste adierazpen hunkigarri bat. 2024an santutegiko ateak erre ondoren, Pasaiako Albaola Itsas Kultur Faktoriak ate berriak egin zituen, auzolanaren eta elkartasunaren ikur bihurtuz. 2025eko ekainean, ate haiek Pasaiatik Aralarrerako bidea egin zuten idi-gurdiz, Gipuzkoako eta Nafarroako hainbat herri zeharkatuz, santutegira iritsi arte.

Ibilbide hark norabide berezia izan zuen: Gipuzkoatik Aralarra eraman ziren elkartasunetik sortutako ate berriak. Urtebete geroago, nolabait, bidea alderantziz egingo da: Aralartik Gipuzkoara etorriko da San Migel. Bi bidaiek, norabide ezberdinetan, mendiaren bi aldeak lotzen dituen harreman zaharra gaurkotzen dute.

Donostiara lehen aldiz

Mendeetako historia honek kapitulu berri bat idatziko du urriaren 10ean. Aralarko San Migel lehen aldiz iritsiko da Donostiara, eta Artzain Onaren katedralean egingo zaio harrera. Ez da, ordea, egun bateko gertakari hutsa izango, Aralarren eta Gipuzkoaren arteko aspaldiko loturaren adierazpen bizi bat baizik, oraingoan lurraldeko hiriburua bihurtu baitu mendeetako tradizio horren elkargune nagusi.